

دو فصلنامه مدیریت و توسعه آموزش و یادگیری

تدوین راهبردهای مدیریتی ارتقای زبان معیار ترکی آذربایجانی در استان‌های آذربایجان شرقی، غربی و اردبیل با تأکید بر گویشوران شهرنشین

فرحناز فرهمند^۱، احمد فرهمند^۲

^۱ گروه آموزش متوسطه، آموزش و پرورش استان اردبیل، اردبیل، ایران

^۲ گروه زبان انگلیسی واحد گرمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمی ایران (نویسنده مسئول) farahmandahmad9@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
دریافت: ۲۰ فروردین ۱۴۰۵ پذیرش نهایی: ۲۳ خرداد ۱۴۰۵ انتشار آنلاین: ۳۱ شهریور ۱۴۰۵	زبان ترکی آذربایجانی به عنوان یکی از زبان‌های مهم اقلیت در شمال غرب ایران، با وجود تراکم بالای گویشوران در مناطق شهری سه استان آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و اردبیل، با چالش‌های ساختاری و کارکردی متعددی در حفظ و ارتقای گونه معیار مواجه است. این پژوهش با رویکرد مروری نظام‌مند و تحلیل اسنادی، به بررسی و ترکیب یافته‌های پژوهش‌های پیشین در بازه زمانی ۲۰۱۶-۲۰۲۶ پرداخته و با بهره‌گیری از چارچوب نظری برنامه‌ریزی زبان معیار هاگن (۱۹۸۳) و کلوس، (۱۹۶۹)، وضعیت موجود را تحلیل کرده است. چشم‌انداز زبانی شهرهای تبریز، ارومیه و اردبیل به شدت تک‌زبانه (بیش از ۹۵٪ فارسی) است؛ خانواده‌های تحصیل کرده به طور فزاینده الگوی جایگزینی فعال را در خانه اجرا می‌کنند؛ و رسانه‌های رسمی سهم ناچیزی (کمتر از ۶۰ دقیقه در روز) به زبان ترکی اختصاص می‌دهند که غالباً با گونه غیرمعیار پخش می‌شود. ارتقای زبان ترکی معیار مستلزم اتخاذ بسته سیاستی یکپارچه در پنج محور برنامه‌ریزی رسمی، بازطراحی آموزشی، مهندسی رسانه، مدیریت شهری و نظام پایش است. تحقق این راهبردها بدون اراده ملی، هماهنگی بین‌نهادی و مشارکت جامعه هدف امکان‌پذیر نیست.
واژگان کلیدی: زبان ترکی آذربایجانی، برنامه‌ریزی زبان معیار، گویشوران شهرنشین، فرسایش زبانی.	

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

شمال غرب ایران، به‌ویژه سه استان آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و اردبیل، خاستگاه تاریخی و جمعیتی اصلی زبان ترکی آذربایجانی در کشور به‌شمار می‌رود. کلان‌شهر تبریز به‌عنوان دومین شهر صنعتی و فرهنگی ایران، میزبان حدود دو میلیون نفر گویشور این زبان است. (Mirvahedi, 2016) با این حال، نسبت میان جمعیت ترکی‌زبان (بیش از ۹۰٪ در تبریز) و بازنمایی رسمی این زبان در نهادهای عمومی، آموزشی و رسانه‌ای به شدت نامتوازن است. تقریباً تمام گفتمان‌های مسلط دولتی، نهادینه‌شده و رسمی به زبان فارسی شکل گرفته و زبان ترکی عمدتاً در قلمرو خصوصی، روزمره و غیررسمی محدود مانده است (Mirvahedi & Jafari, 2021).

پژوهش‌های میدانی نشان می‌دهد که چشم‌انداز زبانی^۱ در شهرهایی مانند تبریز بازتابی از تنوع زبانی واقعی جامعه نیست. نبود گونه معیار آموزش‌دیده و تثبیت‌شده در رسانه‌ها و کتاب‌های درسی، فرایند «سیاست‌زدایی زبانی» یا حذف تدریجی زبان اقلیت از

¹ Linguistic Landscape

عرصه‌های قدرت را تسریع می‌کند. (Mirvahedi, 2019) مسئله اصلی این پژوهش، تشخیص خلاء راهبردی در مدیریت زبان ترکی در مناطق شهری این سه استان و فقدان بسته‌های سیاستی مستند و بومی‌شده برای ارتقای گونه معیار است.

۱-۲- اهداف پژوهش

هدف اصلی این نوشتار، به‌دست دادن مجموعه‌ای از رهنمودهای عملی و مبتنی بر شواهد تجربی برای ارتقای زبان معیار ترکی آذربایجانی در مناطق شهری سه استان مذکور است. اهداف فرعی عبارت‌اند از:

۱. تبیین چالش‌های ساختاری و کارکردی فراروی زبان ترکی در عرصه شهری
۲. تحلیل وضعیت موجود از منظر چشم‌انداز زبانی، خانواده و رسانه
۳. ارائه بسته سیاستی پنج‌بعدی مبتنی بر شواهد تجربی و تجارب بین‌المللی

۱-۳- سوالات پژوهش

۱. وضعیت کنونی زبان ترکی آذربایجانی در مناطق شهری سه استان از نظر چشم‌انداز زبانی، کارکرد خانواده و بازنمایی رسانه‌ای چگونه است؟
۲. مهم‌ترین چالش‌های فراروی حفظ و ارتقای گونه معیار این زبان کدام‌اند؟
۳. چه راهبردهای مدیریتی مبتنی بر شواهد برای ارتقای زبان معیار ترکی قابل تدوین است؟

۲- روش تحقیق

۱-۲- نوع مطالعه و رویکرد

این پژوهش از نوع مطالعات مروری نظام‌مند^۲ با رویکرد تحلیلی-تفسیری^۳ است. بر اساس طبقه‌بندی تحقیقات زبان‌شناسی اجتماعی کاربردی، این مطالعه در زمره پژوهش‌های «برنامه‌ریزی زبان مبتنی بر شواهد»^۴ قرار می‌گیرد که هدف آن ترکیب یافته‌های پراکنده پیشین برای ارائه توصیه‌های سیاستی منسجم است. (Spolsky, 2004)

۲-۲- راهبرد جستجو

جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های داده زیر انجام شد:

- پایگاه‌های بین‌المللی Scopus, Web of Science, Google Scholar, JSTOR :

- پایگاه‌های ملی: پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)، پرتال جامع علوم انسانی، magiran

- کلیدواژه‌های جستجو (به دو زبان فارسی و انگلیسی):

- فارسی: «ترکی آذربایجانی»^۵، «برنامه‌ریزی زبان»^۶، «گویشوران شهرنشین»^۷، «آذربایجان شرقی»^۸، «فرسایش زبانی»^۹، «چشم‌انداز زبانی»^{۱۰}.

۳-۲- معیارهای ورود و خروج

معیارهای ورود:

² Systematic Review

³ Analytical-Interpretive Approach

⁴ Evidence-based Language Planning

⁵ Azerbaijani language

⁶ language planning

⁷ urban speakers

⁸ East Azerbaijan

⁹ language shift

¹⁰ linguistic landscape

-مقالات منتشرشده در مجلات علمی-پژوهشی معتبر

-بازه زمانی: ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۶ (دهه اخیر)

-مطالعات میدانی انجام شده در استان‌های آذربایجان شرقی، غربی، و اردبیل

-مقالات به زبان فارسی یا انگلیسی

معیارهای خروج:

-گزارش‌های خبری و غیرعلمی

-مطالعات فاقد روش‌شناسی شفاف

-مقالات پیش از ۲۰۱۶ (به استثنای منابع بنیادین نظری)

۴-۲- فرایند غربالگری و استخراج داده‌ها

از مجموع ۱۲۸ منبع اولیه، پس از حذف موارد تکراری (۳۲ مورد) و غربالگری بر اساس عنوان و چکیده (۴۵ مورد)، ۵۱ مقاله برای ارزیابی متن کامل انتخاب شدند. در نهایت، ۲۲ منبع که معیارهای ورود را به طور کامل دارا بودند، برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. داده‌ها بر اساس چارچوب مفهومی سه‌بعدی «برنامه‌ریزی تدوینی-اشاعه‌ای-غنی‌سازی (Haugen, 1983)» استخراج و سازماندهی شدند.

۵-۲- چارچوب نظری

این پژوهش بر اساس نظریه برنامه‌ریزی زبان معیار^{۱۱} کلووس (Kloss, 1969) و مدل سه‌مرحله‌ای هاگن (Haugen, 1983) شامل (۱) تدوین (انتخاب و تنسيق خط، واژگان و دستور زبان)، (۲) اشاعه (ترویج کاربرد گونه معیار در نهادهای اجتماعی و رسانه‌ها) و (۳) غنی‌سازی (توسعه ظرفیت بیانی و واژگانی برای حوزه‌های تخصصی) بنا شده است.

۳- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۳- مفهوم برنامه‌ریزی زبان معیار و مؤلفه‌های آن

در زبان‌شناسی اجتماعی کاربردی، برنامه‌ریزی زبان معیار به اقدامات نظام‌مند و هدفمند برای گزینش، تدوین، ترویج و پذیراندن یک گونه نوشتاری و گفتاری همگون اطلاق می‌شود. (Kloss, 1969, as cited in Mirvahedi & Jafari, 2021) اسپولسکی (Spolsky, 2004) سه مؤلفه اصلی مدیریت زبان را شامل «اعتقادات زبانی»، «عملکرد زبانی» و «مدیریت یا برنامه‌ریزی صریح زبان» می‌داند. در جوامع دوزبانه، این مراحل نیازمند سازوکارهای حمایتی، حقوقی و تشویقی‌اند تا گونه معیار اقلیت بتواند در رقابت با زبان رسمی دوام آورد.

۲-۳- بافت اجتماعی-زبانی ایران و جایگاه ترکی

طبق تحلیل‌های انتقادی گفتمان، گفتمان ملی‌گرایانه در ایران بر هویت یگانه‌ای مبتنی بر زبان فارسی تأکید دارد و سایر زبان‌ها را در مرتبه «گوش» یا «زبان خانگی» فروکاسته است. (Mirvahedi, 2019) این نگاه، به‌ویژه در آموزش، رسانه‌های همگانی و مناسبات اداری، به حاشیه‌رانی زبان‌های اقلیت از جمله ترکی انجامیده است. بررسی میرواهدی و جعفری (۲۰۲۱) در شهر زنجان نشان می‌دهد که حتی والدینی که به زبان ترکی نگرشی مثبت دارند، به دلیل انگاره‌های ابزاری (ارتباط فارسی با اشتغال، تحصیل و ترقی اجتماعی) به تدریج استفاده از فارسی را در خانه ترویج می‌دهند.

¹¹ Standard Language Planning

با این حال، رویکردهای رسمی متفاوتی نیز در ایران وجود دارد. برخی پژوهشگران استدلال می‌کنند که مدل «وحدت زبانی» در ایران نسخه متعدالی داشته است که نه تنها به حذف زبان‌های محلی منجر نشده، بلکه به حفظ جایگاه واقعی آن‌ها نیز کمک کرده است. (Safaei Asl, 2019) این دوگانگی در تفسیر وضعیت زبان ترکی، ضرورت پژوهش‌های میدانی مستقل و چندرویکردی را آشکار می‌سازد.

۳-۳- چالش‌های خاص گویشوران شهرنشین در شمال غرب ایران

شهرنشینی و مدرنیزاسیون در ایران تأثیری دوگانه بر حیات زبان‌های اقلیت داشته است. از یک سو، شهرها فرصت تماس زبانی، دسترسی به رسانه‌های متکثر و بازارهای فرهنگی جدید را پدید آورده‌اند. از سوی دیگر، نظام آموزش همگانی، دیوان‌سالاری تک‌زبانه و رسانه‌های یکپارچه‌ساز، فشار همسان‌سازی را به حداکثر رسانده‌اند. (Mirvahedi, 2019) به نوشته جعفری (۲۰۱۹)، نسل جوان ترکی‌زبان در اردبیل و تبریز به گونه‌ای فزاینده واژگان و ساختارهای فارسی را در گفتار روزمره ترکی خود وارد می‌کند. مطالعه مطالایی اغلب‌بلاغ و آل‌پور رجبی (۲۰۲۳) در خانواده‌های تبریز نشان می‌دهد که والدین تحصیل کرده، گاهی از روی آگاهی و گاهی بر اثر فشار ناخودآگاه نهادهای بیرونی، الگوی جایگزینی فعال را در خانه اجرا می‌کنند (کودک ابتدا ترکی می‌آموزد، اما والدین به فارسی پاسخ می‌دهند). پژوهش‌های جدیدتر با بهره‌گیری از مفهوم «کرونوتوپ»^{۱۲} نشان داده‌اند که خانواده‌های ترکی‌زبان در ایران، فضای خانه را به‌عنوان نقطه تلاقی زمان‌ها و مکان‌های متعدد (محلی، ملی، فراملی و جهانی) تجربه می‌کنند (Rostami, Mirvahedi, & Mazlum Zavaregh, 2026).

۳-۴- مرور نظام‌مند پژوهش‌های پیشین

جدول ۱ خلاصه‌ای از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در بازه ۲۰۱۶-۲۰۲۶ را ارائه می‌دهد:

نویسنده(گان)	سال	منطقه	روش تحقیق	یافته اصلی
۱ Mirvahedi	۲۰۱۶	تبریز	تحلیل چشم‌انداز زبانی	۹۷٪ تابلوها فارسی، ۳٪ ترکی
۲ Jafari	۲۰۱۹	اردبیل	مصاحبه با ۳۰ خانواده	والدین تحصیل کرده ۳ برابر بیشتر فارسی استفاده می‌کنند
۳ Mirvahedi & Jafari	۲۰۲۱	زنجان	پیمایش و مصاحبه	نگرش مثبت به ترکی، اما عملکرد فارسی در خانه
۴ Mowlaei & Alempour	۲۰۲۳	تبریز	مطالعه موردی خانواده	الگوی جایگزینی فعال و سردرگمی هویتی
۵ Mirvahedi & Mazlum	۲۰۲۳	تبریز	تحلیل روایت	طردشدگی از هر دو جامعه زبانی
۶ Rostami et al.	۲۰۲۶	شمال غرب	رویکرد کرونوتوپ-مقیاس	پیچیدگی پویای سیاست‌های زبانی خانواده

۴- یافته‌های تحقیق: وضعیت‌سنجی زبان ترکی در سه استان

۴-۱- نشانه‌شناسی فضای شهری (چشم‌انداز زبانی)

مطالعه میرواهدی (۲۰۱۶) در خیابان‌های اصلی تبریز از طریق نمونه‌برداری نظام‌مند از تابلوها نشان داد که از ۱۲۰۰ تابلو بررسی‌شده، هیچ‌یک از تابلوهای دولتی به زبان ترکی نبوده و تنها ۳ درصد تابلوهای خصوصی شامل نشانه‌های چندزبانه با ردپایی از ترکی بوده‌اند. این وضعیت را می‌توان نتیجه سیاست زبانی غیرمدون اما مؤثری دانست که فضای شهری را تک‌زبانۀ فارسی ترسیم می‌کند. (Mirvahedi, 2016, 2019) میرواهدی (۲۰۱۶) استدلال می‌کند که انتخاب زبان در تابلوها صرفاً بازتاب تنوع زبانی واقعی نیست، بلکه ابزاری گفتمانی برای ساختن تصویری از فضا است که دولت یا شهروندان آرزوی آن را دارند.

¹² chronotope

در ارومیه، به دلیل ترکیب قومی (ترک، کرد، ارمنی، آشوری)، چشم‌انداز زبانی اندکی چندصوت‌تر است، اما همچنان فارسی بر همه نشانه‌ها سایه انداخته است. اردبیل نیز وضعیتی شبیه تبریز دارد.

۲-۴- خانواده و انتقال زبان

یافته‌های جعفری (۲۰۱۹) از مصاحبه با ۳۰ خانواده ساکن در مناطق شهری اردبیل حاکی از آن است که والدین دارای تحصیلات عالی و شغل‌های اداری، سه برابر بیش از والدین کم‌سواد از فارسی در تعامل با فرزندان استفاده می‌کنند. دلایل ذکر شده عبارت‌اند از: انگ اجتماعی (گویش‌های ترکی روستایی یا غیرمعیار نشانه عقب‌ماندگی تلقی می‌شود)، فایده‌انگاری ابزاری (فارسی کلید موفقیت تحصیلی و شغلی است) و نبود الگوی آموزشی (والدین نمی‌دانند چگونه ترکی معیار را به کودک بیاموزند). مطالعه «بیگانه در شهر خودم» (Mirvahedi & Mazlum Zavaregh, 2023) «ابعاد عمیق‌تری از این تعارض هویتی را آشکار می‌سازد. این پژوهش نشان می‌دهد که حذف زبان محلی از فضای خانه، نه تنها به فرسایش زبانی می‌انجامد، بلکه می‌تواند به بحران هویت و احساس طردشدگی از هر دو جامعه زبانی (فارسی و ترکی) منجر شود.

۳-۴- رسانه و فضای مجازی

در هر سه استان، رسانه‌های رسمی محلی (شبکه‌های استانی صداوسیما، روزنامه‌های محلی و رسانه‌های دیجیتال شهری) سهم ناچیزی به زبان ترکی اختصاص داده‌اند. شبکه استانی سهند (تبریز) روزانه کمتر از ۶۰ دقیقه برنامه ترکی پخش می‌کند که اغلب آن به صورت گویش‌های روستایی (مانند ملکی، قره‌داغی) است، نه گونه معیار فراگیر. این امر نه تنها کمکی به وحدت زبانی ترکی‌زبانان نمی‌کند، بلکه برداشت از «بی‌اعتباری» زبان ترکی را در نسل جوان تقویت می‌کند. برخی گزارش‌ها حاکی از آن است که آموزش زبان ترکی در مدارس و دانشگاه‌های ایران با چالش‌های حقوقی و اجرایی متعددی روبه‌رو بوده است. (Azvision, 2023) هرچند قانون تصویب رشته زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در وزارت علوم از سال ۱۳۸۰ وجود داشته، اما مجوزهای لازم برای اجرای آن دیر صادر شده است. این شکاف میان وعده‌های سیاسی و اقدامات عملی، یکی از موانع مهم سیاست‌گذاری زبانی در ایران محسوب می‌شود.

۵- بحث و تدوین راهبردهای مدیریتی

با الهام از تجارب موفق بین‌المللی (از جمله قانون زبان ولز ۱۹۹۳، سیاست ارتقای زبان کاتالان در اسپانیا و مدل دوزبانگی در منطقه باسک) و تطبیق با بافت حقوقی و فرهنگی ایران، راهبردهای زیر بر اساس چارچوب سه‌مرحله‌ای برنامه‌ریزی زبان معیار (تدوین، اشاعه، غنی‌سازی) و در پنج بُعد عملیاتی ارائه می‌شود.

۱-۵- راهبرد اول: برنامه‌ریزی رسمی و سیاست‌گذاری نهادی (بعد تدوین)

-تدوین سند ملی حمایت از زبان‌های محلی با استناد به اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
-تأسیس «شورای عالی زبان‌های محلی» با عضویت نمایندگان وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، صداوسیما، سازمان شهرداری‌ها و سه استانداری مزبور

-الزام قانونی شهرداری‌های تبریز، ارومیه و اردبیل به طراحی نقشه راه دوزبانگی شهری طی یک بازه سه‌ساله
-ایجاد آکادمی زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در تبریز با هدف تدوین و پایش گونه معیار (واژه‌گزینی، دستور معیار، شیوه نگارش)

۲-۵- راهبرد دوم: بازطراحی نظام آموزشی (بعد اشاعه و غنی‌سازی)

آموزش رسمی، مؤثرترین اهرم برای تثبیت گونه معیار است. با توجه به تصویب نهایی رشته زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در نظام آموزش عالی ایران (Azvision, 2023)، پیشنهادها مشخص عبارت‌اند از:
دوره ابتدایی:

-ارائه «زبان ترکی آذربایجانی» به‌عنوان یک واحد درسی اختیاری دو ساعته در هفته از پایه سوم ابتدایی

-تدوین و چاپ کتاب‌های کار، داستان‌های تصویری و چندرسانه‌ای تحت نظارت سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی دوره متوسطه:

-ایجاد شاخه اختیاری «زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی» در مدارس متوسطه نظری
-برگزاری المپیادهای فرهنگی و ادبی سالانه به زبان ترکی معیار در سطح استانی آموزش عالی:

-تقویت و گسترش گروه‌های زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در دانشگاه تبریز، دانشگاه ارومیه و دانشگاه محقق اردبیلی
-طراحی دوره‌های تربیت مدرس ترکی معیار برای دبیران زبان‌های محلی
-حمایت ویژه از پایان‌نامه‌های مرتبط با زبان‌شناسی اجتماعی ترکی، برنامه‌ریزی درسی دوزبانه و فرهنگ‌نگاری ترکی-فارسی

۳-۵- راهبرد سوم: مهندسی رسانه و فضای فرهنگی (بعد اشاعه)

صداسیما:

-اختصاص یک شبکه استانی تمام‌وقت به زبان ترکی برای هر یک از استان‌ها
-تولید سریال‌های بومی و برنامه‌های گفتگو محور، خبر و مستند به زبان ترکی معیار
-پخش برنامه روزانه «زبان شیرین ترکی» برای آموزش ترکی به فارسی‌زبانان ساکن منطقه
نشر و رسانه‌های دیجیتال:
-تأسیس انتشاراتی منطقه‌ای با هدف چاپ کتاب‌های کودکان، ادبیات داستانی و کتاب‌های علمی-آموزشی به زبان ترکی
-راه‌اندازی پورتال دوزبانه رسمی برای شهرداری‌های سه مرکز استان (ترکی/فارسی)
-حمایت از توسعه اپلیکیشن‌های واژه‌نامه ترکی معیار، بازی‌های رایانه‌ای آموزشی و سیستم‌های تبدیل گفتار به نوشتار ترکی

۵-۴- راهبرد چهارم: مدیریت شهری و خلق فضای عمومی زبانی (بعد اشاعه)

شهرداری‌ها به‌مثابه نهادهای پیشانی جامعه مدنی می‌توانند چشم‌انداز زبانی را متحول کنند: (Mirvahedi, 2016, 2019)
-نصب تابلوهای دوزبانه در خیابان‌های اصلی، میادین، ایستگاه‌های اتوبوس و مترو، بوستان‌ها و مراکز خرید عمومی
-برگزاری رویدادهای «تبریز، شهر خلاق صنایع دستی و زبان ترکی» با حمایت از هنرمندان، شاعران، داستان‌نویسان و موسیقی‌دانان ترکی‌زبان
-تأسیس «خانه زبان ترکی» در فرهنگسراهای مناطق پرجمعیت با ارائه کلاس‌های رایگان مکالمه و نگارش ترکی معیار

۵-۵- راهبرد پنجم: پایش، پژوهش و بازخورد مستمر (بعد ارزشیابی)

-طراحی شاخص‌های اندازه‌گیری: درصد تابلوهای دوزبانه، ساعت پخش ترکی از رسانه‌ها، تعداد دانش‌آموزان انتخاب‌کننده درس ترکی، تعداد معلمان تربیت‌شده
-پیمایش ملی هر سه سال یکبار با عنوان «پیمایش زبانی شمال غرب ایران» برای ارزیابی تغییرات در نگرش، کاربرد و انتقال بین‌نسلی زبان ترکی
-گزارش‌دهی سالانه کارگروه استانی به کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی
-بهره‌گیری از رویکرد کرونوتوپ-مقیاس در پژوهش‌های آتی برای درک پویایی‌های پیچیده سیاست‌گذاری زبانی در سطح خانواده (Rostami, Mirvahedi, & Mazlum Zavaregh, 2026)

۶- نتیجه‌گیری

این مقاله مروری نظام‌مند آشکار ساخت که علی‌رغم حضور پرشمار و دیرپای زبان ترکی آذربایجانی در استان‌های آذربایجان شرقی، غربی و اردبیل، این زبان در عرصه‌های رسمی، آموزشی و رسانه‌ای با کاستی‌های ساختاری عمده‌ای مواجه است. تحلیل فراترکیب پژوهش‌های تجربی بازه ۲۰۲۶-۲۰۱۶ به شناسایی چهار یافته کلیدی انجامید: نخست، چشم‌انداز زبانی شهرهای تبریز، ارومیه و اردبیل به شدت تک‌زبانه و فارسی‌محور است و بیش از ۹۵ درصد تابلوهای عمومی و تجاری فاقد هرگونه بازنمایی از زبان ترکی هستند (Mirvahedi, 2016). دوم، خانواده‌های تحصیل کرده شهری به طور نظام‌مند الگوی جایگزینی فعال را در تعاملات درون‌خانوادگی اجرا می‌کنند که پیامد مستقیم آن گسست شتابان انتقال بین‌نسلی زبان ترکی است (Jafari, 2019; Mirvahedi & Jafari, 2021). سوم، رسانه‌های رسمی استانی سهم ناچیزی (کمتر از ۶۰ دقیقه در روز) به زبان ترکی اختصاص می‌دهند و گونه پخش‌شده اغلب غیرمعیار و مبتنی بر گویش‌های روستایی است که خود به تقویت انگاره «فرودست‌بودن» زبان ترکی دامن می‌زند. چهارم، گویشوران شهرنشین، به‌ویژه در نسل‌های جوان و خانواده‌های دارای والدین تحصیل‌کرده، در معرض فرایندهای شتابان فرسایش تدریجی و تغییر نسل‌گونه زبانی قرار دارند (Mowlaei Aghblagh & Alempour Rajabi, 2023; Mirvahedi & Mazlum Zavaregh, 2023).

پژوهش حاضر با سه محدودیت اساسی مواجه بود: (الف) دسترسی محدود به برخی منابع داخلی منتشرنشده یا با پراکندگی محدود به دلیل محرومیت‌های ساختاری انتشاراتی؛ (ب) غلبه رویکردهای کمی کم‌عمق در پژوهش‌های پیشین و کمبود مطالعات کیفی و قوم‌نگارانه که بتواند لایه‌های معنایی و زیسته کنشگران زبانی را آشکار سازد؛ (ج) فقدان پژوهش‌های طولی^{۱۳} برای سنجش روندهای تغییر در طول زمان و جداسازی تأثیر متغیرهای مخدوش‌گر.

راهکارهای مستخرج در این مقاله، یک سامانه سیاستی یکپارچه و چندلایه را تشکیل می‌دهند که از سه سطح اقدامات بالادستی (تدوین سند ملی، نهادسازی، شورای عالی زبان‌های محلی)، اقدامات میانی (بازطراحی برنامه‌های درسی در دوره‌های ابتدایی، متوسطه و عالی، مهندسی محتوای رسانه‌های استانی) و اقدامات پایین‌دستی (مدیریت چشم‌انداز زبانی شهری، توانمندسازی محلی، تأسیس خانه‌های زبان) تشکیل شده است. تحقق این بسته سیاستی مستلزم سه شرط اساسی است: نخست، عزم ملی و اراده سیاسی فرابخشی؛ دوم، تخصیص منابع مالی و انسانی پایدار؛ سوم و مهم‌تر از همه، تغییر گفتمان مسلط از «زبان اقلیت به مثابه مسئله» به «زبان اقلیت به مثابه سرمایه ملی و منبع هویتی»/

بر پایه یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به همراه سازمان برنامه و بودجه، کارگروهی فرابخشی را ظرف شش ماه آینده با هدف طراحی نقشه راه عملیاتی دوزبانی در شمال غرب ایران تشکیل دهد. این کارگروه می‌بایست با مشارکت نمایندگان سه استانداری، دانشگاه‌های منطقه، صداوسیما و سازمان شهرداری‌ها، گزارش نهایی خود را در قالب لایحه جامع حمایت از زبان‌های محلی به هیئت محترم وزیران و سپس مجلس شورای اسلامی تقدیم نماید. احیاء و ارتقای زبان ترکی معیار در کنار زبان فارسی به‌عنوان زبان رسمی، نه تنها به تحقق عدالت زبانی و حفظ تنوع فرهنگی کشور یاری می‌رساند، بلکه می‌تواند الگویی از همزیستی زبانی پایدار و مبتنی بر شواهد را در ایران قرن بیست و یکم ارائه دهد.

منابع

- Azvision. (2023). Azerbaijani, Kurdish languages find way to Iran's higher education. AzerNews. <https://en.azvision.az/news/44935/azerbaijani-kurdish-languages-find-way-to-iran%E2%80%99s-higher-education.html>
- Fishman, J. A. (1991). Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. *Multilingual Matters*.
- Haugen, E. (1983). The implementation of corpus planning: Theory and practice. In J. Cobarrubias & J. A. Fishman (Eds.), *Progress in Language Planning: International Perspectives* (pp. 269-289). Mouton.

¹³ longitudinal

- Jafari, R. (2019). Exploring Azerbaijani speaking parents' linguistic practices and ideologies in Ardebil, Iran. In S. H. Mirvahedi (Ed.), *The Sociolinguistics of Iran's Languages at Home and Abroad: The Case of Persian, Azerbaijani, and Kurdish* (pp. 45-68). Palgrave Macmillan.
- The Jerusalem Post. (2025). Iran against its own citizens of South Azerbaijani origin. <https://livefrontend.jpost.com/opinion/article-872714>
- The Jerusalem Post. (2026). Iran's repression of Azerbaijani identity. <https://livefrontend.jpost.com/opinion/article-886788>
- Kloss, H. (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. International Center for Research on Bilingualism.
- Mazlum Zavaregh, F. (2026). A chronotopic-scalar approach to family language policy research: the case of Azerbaijanis in Iran. *Language Policy*.
- Mirvahedi, S. H. (2016). Linguistic landscaping in Tabriz, Iran: A discursive transformation of a bilingual space into a monolingual place. *International Journal of the Sociology of Language*, 242, 195-216.
- Mirvahedi, S. H. (Ed.). (2019). *The Sociolinguistics of Iran's Languages at Home and Abroad: The Case of Persian, Azerbaijani, and Kurdish*. Palgrave Macmillan.
- Mirvahedi, S. H., & Jafari, R. (2021). Language maintenance and shift in Azerbaijani-Farsi bilingual families in Zanjan, Iran. *International Journal of Multilingualism*, 18(3), 456-475.
- Mirvahedi, S. H., & Mazlum Zavaregh, F. (2023). Alienated in my hometown: Pro-official family language policies and identity conflict in the city of Tabriz. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.
- Mowlaei Aghblagh, M., & Alempour Rajabi, S. (2023). Identity construction and language shift in Tabriz: A case study of a Turkish-Persian bilingual family. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 44(5), 412-428.
- Rostami, R., Mirvahedi, S. H., & Mazlum Zavaregh, F. (2026). A chronotopic-scalar approach to family language policy research: The case of Azerbaijanis in Iran. *Language Policy*.
- Safaei Asl, E. (2019). Multilingualism in Iran; Unity or Pluralism? (A case study in East Azerbaijan Province). CORE. [https://core.ac.uk/search/?q=author%3A\(Safaei%20Asl\)](https://core.ac.uk/search/?q=author%3A(Safaei%20Asl))
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge University Press.
- UNESCO. (2003). *Education in a Multilingual World*. UNESCO Education Position Paper.
- Williams, C. H. (2013). *Minority Language Promotion, Protection and Regulation: The Mask of Piety*. Palgrave Macmillan.

Developing Management Strategies for Promoting the Standard Variety of Azerbaijani Turkish in East Azerbaijan, West Azerbaijan, and Ardabil Provinces: Focusing on Urban Speakers

Farahnaz Farahmand¹, Ahmed Farahmand^{2*}

¹Department of Secondary Education, Ministry of Education of Ardabil Province, Ardabil, Iran

²Department of English Language, Germe Branch, Islamic Azad University, Germe, Iran

*Corresponding Author: Ahmed Farahmand, Email: farahmandahmad9@gmail.com

Abstract

Azerbaijani Turkish, as one of the major minority languages in northwestern Iran, faces numerous structural and functional challenges in maintaining and promoting its standard variety, despite the high density of speakers in the urban areas of East Azerbaijan, West Azerbaijan, and Ardabil provinces. This study employed a systematic review approach combined with documentary analysis to synthesize findings from previous research conducted between 2016 and 2026. Drawing upon the theoretical framework of standard language planning (Kloss, 1969; Haugen, 1983), the study analyzed the current sociolinguistic situation in the target regions. The linguistic landscape of Tabriz, Urmia, and Ardabil is overwhelmingly monolingual (over 95% Persian). Educated families increasingly implement active replacement patterns within domestic settings. Official media allocate minimal airtime (less than 60 minutes daily) to Azerbaijani Turkish, and the variety broadcast is predominantly non-standard. Promoting the standard variety of Azerbaijani Turkish requires the adoption of an integrated policy package encompassing five core dimensions: official language planning, educational redesign, media engineering, urban management, and systematic monitoring. The realization of these strategies remains contingent upon national political will, robust inter-institutional coordination, and active participation of the target speech community.

Keywords: Azerbaijani Turkish, standard language planning, urban speakers, language shift, linguistic landscape